

СИН ПЕКАРЯ

Оповідання

З французької переклала Олександра ГЕРЕЛЮК

Мій батько був пекарем і сином пекаря. Я був ще дитиною, коли він став власником пекарні у Сен-Гратьєні, в департаменті Крез. Я дуже добре пам'ятаю наш переїзд у нове місто, новий будинок, нову крамницю.

Крез — місцевість, сувора взимку й непривітна влітку. Я ходив до міської школи і був напрочуд старанним учнем. Вчителька могла прочитати в моїх очах палке бажання вчитися, трудитися, добитись успіху і, можливо, стати її наступником у цій школі. Але я знав, що батько вирішив якнайшвидше взяти мене в науку і передати мені свою пекарську майстерність, аби я з гідністю зайняв його місце біля печі та в крамниці. Він визначив наперед мою долю і накреслив життєву дорогу.

Какали, що мій батько був доброю і порядною людиною, відданою своїй роботі. Наскільки мені пригадується, він був замкнутий і мовчазний. Зараз я думаю, що на протязі всього життя він приховував якусь жакливу таємницю.

Наша пекарня процвітала. Вона стояла в центрі містечка й мала постійну клієнтуру. По неділях моя мати та її помічниця продавали багато тортів і тістечок.

Незабаром батько помітив, що молоді робітничі з сусідньої фабрики під час обідньої перерви не йшли до їдальні, а юрбами збігалися до нашої крамниці купувати шоколадні тістечка та рогалики; в ясну погоду вони поїдали ці ласощі на лавках у сквері, а в дощ і в холод — у кафе навпроти крамниці. Він найняв робітника і, крім хліба й булочок, узявся робити ще й пиріжки з м'ясом, бутерброди з шинкою та сиром і навіть піццу. Цей почин, незвичний для того часу, мав великий успіх у Сен-Гратьєні.

Батько, звичайно, працював ночами, щоб хліб був готовий на ранок. Коли булки та хлібини були вийняті з печі й розкладені на металевих стелажах, по них приходив робітник. Мати відчиняла крамницю. Батько звик уранці заходити до кафе, що відчинялось о тій же годині; він сам заносив туди кошика з булочками та рогаликами. Він сідав за столик, пив каву, читав газету і викурював кілька сигарет, а тоді вертався додому, якраз коли я мав іти до школи, і спав до обіду. Цей церемоніал і розпорядок дня видавались мені непорушними, але з плином часу в мене склалося враження, що батьків перепочинок у кафе ставав усе довшим і довшим.

Майже щодня по дорозі до школи я бачив, як він сидить за своїм столиком у глибині зали, масивний, самотній, мовчазний, заглибившись у читання чи роздуми. Що він там робив так довго? Чому щораз пізніше вертався додому?

Іноді він помічав мене на вулиці й робив мені знак увійти. Я швидко цілував його — він мене не затримував.

— А тепер біжи, — казав він. — Не запізнюйся до школи.

У день мого чотирнадцятиріччя, четвертого січня, похмурого сніжного

дня мій батько не повернувся додому. Я бачив його вранці крізь вітрину кафе у глибині зали, мовчазного, самотнього, масивного, в теплій куртці, накинутій поверх робочого одягу.

Десятки, сотні разів спочатку матері, а потім жандармам і суддям я детально повторював свою розповідь, підтверджену й доповнену свідченнями пані Ваше, власниці кафе. Вона бачила, як батько виходив з її кафе о пів на десяту, заплативши, як завжди, за газету й сигарети.

Не може сорокарічний чоловік зникнути отак, між кафе і хлібною крамницею навпроти! Але саме так зник мій батько одного похмурого дня. Після того, як він вийшов з кафе пані Ваше, ні в Сен-Гратьєні, ні в усьому Крезі ніхто його більш ніколи не бачив.

Ми спочатку були здивовані й незадоволені.

— Ти не бачив батька? — запитала мене мати, тільки-но я повернувся зі школи.

Так, я бачив його вранці, крізь вітрину пані Ваше.

— Де ж поділася ця тварюка? — додала вона тоном найглибшої зневаги.

Ми були певні, що він десь недалеко, бо його машина стояла в гаражі. Але нас непокоїла вечірня випічка, бо всі ми знали золоте правило пекарів — завжди мати вдосталь хліба. «Не можна допустити, щоб забракло хоч одної булочки хоч раз на тиждень», — часто повторював батько. Першого вечора ми використали запаси, що зберігалися в холодильнику, але на всякий випадок мати попросила Фредеріка, нашого робітника, напекти на ранок свіжого хліба. І добре зробила, бо батько не повернувся ні вночі, ні на світанку. Здивування й незадоволення змінилися щирою чи вдаваною турботою. Ввечері третього дня мати зателефонувала в поліцію й повідомила про таємниче зникнення чоловіка. Там її уважно вислухали, але не поділяли її побоювань. Поліцаї заспокоювали її, мовляв, за останні дві доби не зафіксовано аварій на дорогах чи нещасливих випадків на річці Петіт-Крез і на Сорзьких ставках.

На їхню думку, йшлося про звичайну подружню зраду, тому чоловік і залишив сім'ю. Він міг повернутися так само несподівано, як і зник.

— А ви не знаєте, може, в нього завелися якісь знайомства? — запитали вони в матері якомога делікатніше.

Почервонівши від обурення, вона запевнила їх, що впродовж семи років, які ми прожили в Сен-Гратьєні, батько всі ночі проводив у пекарні. Навіть у неділю ввечері він залишався вдома й дивився телевізор.

Наступного понеділка про батька вже говорило все містечко, і на материну вимогу було оголошено розшук. У зв'язку з цим поліцаї вперше прийшли до нас додому. Вони ретельно обшукали кімнати і пекарню, перерили всі шафи й шухляди. Зрештою вони прийшли до висновку, що батько таки подався геть — без документів, без речей, майже без грошей, у робочому одязі, теплій куртці й домашніх капцях. Але навіть такий, дещо ексцентричний, вигляд не привернув уваги жодного мешканця Сен-Гратьєна, Буссака чи Бона; ні один залізничник не бачив, як він сідав у поїзд, ані в Гере, ані в Монфлюсоні; його фотографію надрукували в місцевій газеті, розвісили на вокзальних щитах для об'яв, але до поліції не надійшло жодного повідомлення.

Фредерік Нош, батьків помічник, який урятував пекарню, зайнявши його місце біля печі, незабаром замінив його і вдома. Тобто за сімейним столом і в материному ліжку.

Він був десь материного віку. Привабливий, веселий чоловік, настільки експансивний і життєрадісний, наскільки замкнутий був мій батько. Ми з ним подружились; він ставився до мене радше як до молодшого брата, ніж як до сина.

Він умовив мою матір купити машину з причепом, і на канікулах ми вперше вирушили в подорож. Ми відкрили для себе море — в Гро-дю-Руа, біля Німа.

Йому я завдячую можливість продовжити навчання: коли я блискуче закінчив школу, він наполіг, щоб я поступив до ліцею в Гере. На неділю я

приїжджав додому; в святкові дні допомагав Фредерікові й матері в пекарні. Мешканці містечка та мої шкільні товариші не судили нас надто суворо. Іноді ми чули, як хтось казав: «А цей Нош свого не впусти!» А через багато років після батькового зникнення до нас, було, долітала кинута кимось фраза, у якій звучало приховане звинувачення: «Не піймавши, не кажи злодій, еге?»

Самі ми не вважали, що батько помер, а тим паче що хтось зазіхнув на його життя. Ми твердо дотримувалися виголошеної моєю матір'ю раз і назавжди сентенції: «Він пішов від нас, пішов геть!» І навіть не старалися зрозуміти, куди він пішов і чому. Щоб бути цілком відвертим, мушу визнати, що його зникнення завдало нам тяжчої образи, аніж смутку.

День, коли мені сповнилося п'ятнадцять років, припав на неділю, і ми відсвяткували його їдома, по-сімейному, а ввечері Фредерік, як і щонеділі, відвіз мене на стоянку, звідки відправлявся автобус на Гере. Пасажирів було мало, як завжди у цей час і в цю пору року, і я вмовився на передньому сидінні поруч із шофером. Пан Марсіо багато років водив автобус на цьому маршруті, і я добре його знав.

Стемніло, ми їхали повільно, фари освітлювали безлюдну туманну дорогу. На зупинці Лападер (на вимогу пасажирів), посеред голої рівнини, я здалеку помітив чоловіка, що стояв під ліхтарем і махав рукою водієві. Автобус загальмував і зупинився, Марсіо відчинив двері. Незнайомець підбіг до автобуса. Я ладен присягнувшись, що він уже поставив був ногу на підніжку, але раптом передумав, різко повернувся і пішов по дорозі у протилежний бік.

Марсіо здвигнув плечима, зачинив двері й поїхав далі. Все це тривало щонайбільше хвилину, і я не встиг роздивитися як слід обличчя того чоловіка. Але мене охопило неймовірне передчуття.

Я підвівся й нахилився до водія:

— Той чоловік, що збирався зайти... Ви не подумали... Мені здалося, що то був мій батько.

Марсіо рішуче заперечив:

— Не вигадуй казна-чого! Ти що ж ото гадаєш, що твій батько й досі тут бродить?

Я знову сів, але Марсіо не вдалося мене заспокоїти. Сидячи за кермом і невідривно дивлячись на дорогу, він не міг добре розгледіти того самотнього подорожнього. Поки автобус їхав крізь ніч до Гере, мене мучили сумніви і непевність. А Марсіо ще підсилив їх, коли на кінцевій зупинці відвів мене набік і сказав конфіденційно:

— Не треба нічого казати матері, добре? Вона тільки даремно турбуватиметься...

Я нікому не відкривав цієї жажливої таємниці, але від того дня, їдучи в неділю до Гере і проминаючи Лападер (зупинка на вимогу пасажирів), я завжди насторожено чекав чогось. Та більше ні разу не бачив того чоловіка.

Я був крайнім нападаючим у футбольній команді ліцею. Того року, з новим тренером, колишнім професійним гравцем із «Ред стар», ми дуже добре провели сезон, і от у четвер по обіді нас повезли в Монфлюсон на фінальний матч юніорського турніру. Це була зоряна година команди і мій великий день, бо матч припав на четверте січня — день мого народження. Я вірив у себе й вирішив показати, на що я здатний. Минулого тижня з моєї подачі було забито гол, який приніс нам перемогу над командою Обюссона; цього разу я сподівався сам забити гола.

На перших хвилинах зустрічі я, мов метеор, помчав навперейми пасу Амудрюза. І на повній швидкості врізався у захисника команди суперника, який також хотів перехопити м'яч.

Отямився я на ношах; хтось прикрив мене ковдрою. Чоловік у чорному, напевне, арбітр, схилився наді мною і ляскав мене по щоках. Мені здалося, що це мій батько, і я знепритомнів. Мене відвезли до лікарні, де я перебув ніч.

Вранці по мене приїхав тренер і відвіз мене у Сен-Гратьєн. Наша команда виграла з рахунком два — один. Тренер не знав ні суддів, ні арбітрів.

Наступного року під час канікул нас повезли кататися на лижах. Я вперше побачив Альпи, справжню спортивну базу і відчув задоволення від катання на лижах. Як на початківця, їздив я досить добре.

Зранку четвертого січня ми разом з тренером сіли у вагончик підвісної дороги, що проходила над базою і тягнулася до вершини гори Круа-де-Перш. Стоячи в кінці вагончика, я крізь широке вікно розглядав будівлі бази, що пропливали під нами, зменшуючись у міру того, як ми піднімалися все вище й вище. Я розважався, відшукуючи очима бар, терасу «Ла Клеманс», спортивний магазин, де ми взяли напрокат лижі, супермаркет, закусоchnу... Дійшовши до закусоchnої, я помітив чоловіка в пекарському одязі, без шапки, з великим шкіряним фартухом у руці. Він ішов по снігу дрібними кроками, незграбний, масивний, упертий; в його вигляді було щось дикувате.

Крізь запітнілі шибки вагончика, що їхав повним ходом, я ледве встиг побачити, як він зайшов у закусоchnу й зачинив за собою двері. Я раптом відчув таке сильне хвилювання, що в мене затремтіли ноги, і обома руками вхопився за поручні. Певне, я був дуже блідий, бо хтось із моїх товаришів запитав:

— Що з тобою? Тобі недобре?

— Усе гаразд, — тільки й відповів я.

На вершині Круа я швидко став на лижі, але не поїхав з групою, що під керівництвом тренера спускалася в сусідню долину, а не попередивши нікого і всупереч усім правилам безпеки, звернув на «голубу», дуже важку трасу, що вела до бази.

Я зупинився перед закусоchnою і увійшов досередини — нікого. З-за завіси, зробленої з дерев'яних кульок, вийшла господиня. У неї було привітне обличчя жительки Савойських Альп — квітуче, рум'яне, з темно-голубими очима й міцними зубами. Поверх її грубого светра і шерстяних штанів був пов'язаний крихтний фартушок. Не знаю чому, але я одразу відчув до неї довіру.

— Вибачте, мадам, — сказав я, — я шукаю свого батька. Я тільки-но бачив, як він зайшов у вашу закусоchnу.

Вона запевнила мене, що в закусоchnій немає нікого, крім хлопця, який допомагає їй на кухні, і що того ранку вона не бачила ніякого сорокарічного чоловіка в пекарському вбранні, в теплій куртці і зі шкіряним фартухом.

Ця жінка не вмiла брехати чи прикидатись. Я часто заходив до неї і довірливо розповідав їй про свої переживання і підозри. Сьогодні я мушу визнати, що ніхто, крім мене, ніколи не бачив мого батька на тій альпійській спортивній базі ні того дня, ні будь-якого іншого.

В юності ці таємничі зустрічі хвилювали мене сильніше, ніж батькове зникнення, тим більше що всі вони неминуче припадали на один день — день мого народження. Четверте січня стало для мене річницею батькового зникнення.

У молодому віці незміцнілий розум легко підпадає під владу забобонів. Наприкінці року, десь від початку грудня, я починав боятися зимових свят і канікул. З острахом і водночас із надією чекав я наближення знаменного дня, коли, можливо, знову зйдуться наші дороги.

Якщо на цей час планувалися подорожі чи вечірки, мене опанувало передчуття нової зустрічі з батьком. Я силкувався вгадати, за яких обставин вона відбудеться, лувив найменші прояви незвичайного. Мене переслідувала думка, що в своєму іншому житті батько якимось чином дізнається про всі мої вчинки, всі події мого життя, мої поїздки; що він усе ще любить мене і що ці несподівані зустрічі відбуваються з його волі.

Одного разу, в неділю четвертого січня, я вирішив цілий день не виходити з дому, так би мовити, помірятися силою з батьком.

Мати й Фредерік запросили мене повечеряти з ними в новому готелі,

який відкрився в околицях Шамбона. Але, пославшись на ще не вивчені уроки, я залишився вдома і вмовився з бутербродом перед телевізором.

Я протримався до вечірнього фільму, відганяючи сумніви, які мене доймали. Але в останніх новинах по першому каналу показали кількахвилинний репортаж про жахливу катастрофу: на шосе біля Мулена автобус з дітьми врізався у поламану вантажівку. І серед пожежників, які рятували потерпілих, на якусь мить — у золотій касці й чорній шкіряній куртці — я побачив свого батька.

Наступного року, коли в мені знов пробудилась тривога, я отримав дозвіл провести свята в Парижі, у дядька мого товариша Бертрана, який запропонував нам зупинитися в його домі. Насправді ми жили не в самому Парижі, а в одному з його передмість — Гані, де пан Ганьєр мав невеличкий будиночок. Цілими днями ми блукали паризькими вулицями, щоразу в іншому кварталі, бігали по музеях, історичних місцях, виставках, скільки вистачало грошей. А ввечері, виснажені, але захоплені й щасливі, поверталися додому останнім поїздом, що від'їжджав зі Східного вокзалу.

Ввечері третього січня, наприкінці канікул, у нас іще залишалося вдосталь грошей, і ми вирішили перед відходом поїзда випити по склянці коктейлю в одній із пивничок поблизу вокзалу. Потім ми ще видудлили цілу пляшку альзаського вина і таки добре захмеліли.

Біля дверей пивнички нас зупинили дві дівчини — дуже гарненькі, дуже веселі й не дуже церемонні. Вони зразу ж запропонували нам піти з ними на танці до одного «класного» кабаре, куди вони не наважувалися ходити самі, щоб їх не прийняли за повій.

Бертран умить згадав про останній поїзд на Гані, який відходив через п'ять хвилин.

— Нічого, ми на машині! — запевнили дівчата.

Бертран урятувався втечею, а я не встояв перед спокусою і невдовзі опинився за столиком у кабаре поміж двох юних створінь та перед відерцем із шампанським, яке з'явилось, ніби за помахом чарівної палички.

Я танцював то з тою, то з тою дівчиною й залицявся до обох. Вони зі сміхом відповідали на мої загравання. Коли я повертався до нашого столика, якась таємнича рука вже встигала наповнити келихи й поставити нову пляшку шампанського. Я навіть помітив, як одна з дівчат, поки я танцював з другою, виливала шампанське у відерце з льодом... Попри всю свою наївність я зрозумів, що й до чого, але, розвеселений шампанським, вирішив поводитися галантно: замовляв нові пляшки «Мюмма» і вихиляв келих за келихом. Врешті-решт я звалився на стілець і, похиливши голову на руки, поринув у глибокий сон.

На світанку четвертого січня якийсь чоловік, перегнувшись через столик, міцно, але не грубо, поторсав мене за плече великою, дужою рукою.

— Заплати і йди собі, хлопче, — сказав він мені.

Я підвів голову і, наче крізь густий туман, побачив перед собою його обличчя в червоних прожилках, із сумними очима й тонкими губами. Він був одягнений у біле: біла офіціантська куртка, біла сорочка, біла краватка-метелик. Порожнє кабаре заливало сліпуче світло; офіціанти знімали скатертини й розставляли на свої місця столики та стільці.

Я непорушно дивився на цього чоловіка, ніби переді мною постав привид. Я був певен, що він мене упізнав, і знеможено відкинувся на спинку стільця.

Тремтячою рукою, не відриваючи від нього погляду, я витяг з гаманця усі свої гроші. Їх ледве вистачило, щоб розплатитись. Чоловік, не рахуючи, поклав гроші до кишені, знизав плечима й докірливо похитав головою.

— Ти знаєш, скільки ти випив? І це в твоєму віці! За один вечір! — сказав він радше сумно, аніж суворо.

Серед темного безладдя, яке панувало в моїй голові, я розпачливо шукав світлу стежину, що вивела б мене до батька, пароль, що відчинив би двері у моє дитинство.

— Сен-Гратьєн... у Крезі... ви пам'ятаєте?... — белькотав я, насилу ворушачи язиком.

Може, він не розчув моїх слів? Бо взяв мене за руку й допоміг підвестися. Я ледве тримався на ногах. Він повільно повів мене до виходу з кабаре. Двері виходили на туманну вуличку.

— В тебе було пальто? — ще запитав він.

Ні, не було. Якийсь час я йшов навмання, тримаючись за стіни будинків, поки не вийшов на невелику трикутну площу, обсажену чахлими деревами. Я вхопився за одне з них і впав на коліна біля стовбура у раптовому нападі блюоти.

Не знаю, як я вернувся в Гані. Але знаю, що потім так і не зміг відшукати в Парижі ані тієї трикутної площі, обсаженої деревами, ані вузьких дверей, що вели у підвальчик кабаре, куди я забрів тієї ночі.

Я був молодий, мені хотілося побачити світ, і я вирушив у подорож до Нідерландів. Справжньою радістю стали для мене відвідини музею Гогена, якого я тоді вважав найвидатнішим сучасним художником. У глибині душі я сподівався, що велика віддаль, чужа країна, митниці та кордони вбережуть мене того року від фатальної зустрічі.

В останній ранок моєї самотньої подорожі я дивився, спершись на поручні мосту, як відпливали кораблі, як човни борознили морську гладінь. Раптом я помітив, що внизу на набережній, на кам'яній лавці, за три метри від мене і майже в мене під ногами, сидить якась дивна істота, певне, жебрак — бородатий, патлатий, у старій засмальцьованій куртці і з рабинським капелюхом на голові. В нього на колінах, на пачці старих газет, лежав голічерева, розчепиривши лапи, гидкий біло-рудий пес; плями на його брудній шерсті кольором нагадували сечу.

Цей занедбаний чоловік задумливо погладжував черево тварини, і, здавалося, обоє вони аж умлівали з утіхи. Ця незвичайна сценка із життя Нідерландів повністю поглинула мою увагу. Деякий час я дивився на них згори, коли раптом, ніби відчувши мою присутність, незнайомиць підвів голову. Я побачив його обличчя, доти сховане під капелюхом, і наші погляди зустрілись.

На мить я скам'янів. Знаю, мені треба було стриматися і відразу спуститися на набережну. Та не встиг я опам'ятатися, як у пориві синівської любові закричав з усієї сили:

— Тату! Це я, Фабієн! Почекай мене!

Я певен, що батько впізнав мене. Він схилив голову, схопився з лавки і, несучи свого гидкого пса на руках, як малу дитину, побіг геть. Щоб утекти з набережної, він мусив пробігти під мостом, на якому я стояв. Я метнувся на другий бік мосту і побачив, як його капелюх швидко віддаляється. Опинившись на безпечній відстані, батько обернувся і закричав надтріснутим голосом, звичайно ж, по-французькому:

— Я тобі не батько! У мене ніколи не було сина!

Після цього жакливого зізнання я вже ніколи його не бачив.

Згідно з законом, факт смерті встановлюється в судовому порядку через сім років після офіційної заяви про зникнення. Моя мати була визнана вдовою, і вона знову вийшла заміж за Фредеріка Ноша, з яким відкрито жила після того, як батько пішов від нас. Але в день весілля, пригадую, я здригався на саму згадку про те, що він може несподівано з'явитись і виступити з вагомими запереченнями проти цього шлюбу. Тільки я знав, що він ще живий і що за минулі роки наші дороги не раз сходилися в різних місцях. Нікому, крім власниці закускочної у Савойських Альпах, я не звів своєї тяжкої таємниці.

Незабаром після одруження Фредерік з матір'ю продали пекарню у Сен-Гратьєні й переїхали в Гро-дю-Руа, де вони живуть і понині. Їхнє подружнє життя склалося щасливо; я з радістю дізнався про народження двох сестричок-близнючок, яких назвали Марія-Єва і Марія-Марта.

Щодо мене, то, закінчивши Еколь Нормаль, я став-таки вчителем у сен-гратьєнській школі, а згодом і її директором. Я назавжди осів у тих краях і одружився з колегою, вчителькою молодших класів. Мати і Фредерік приїхали

кандидатуру на муніципальних виборах і був обраний помічником мера.

Того ж таки року міністерство будівництва мостів і доріг розпочало спорудження автомагістралі, яка проходила через Сен-Грат'єн. Екскаватори та бульдозери почали рити траншею вздовж старого кар'єра, на в'їзді в містечко.

Одного січневого дня, якраз перед кінцем занять, до школи навідалися жандарми. Вони повезли мене на будову, де робітники зробили надзвичайне відкриття: вони знайшли скелет дорослого чоловіка, закопаного тут років десять тому. Ніщо не вказувало на те, що цей напівзотлілий кістяк був колись моїм батьком. Але, по правді, могло бути й так.

— На всякий випадок я вирішив вас повідомити, — сказав мені офіцер.
— Але, думаю, ви не захочете, щоб витягли на світ ту давню історію?
Я цього не хотів.